
Majandinimed Eesti NSV-s

Taavi Pae, Ats Remmelg, Jussi S. Jauhiainen

Annotatsioon. Iga poliitiline võim proovib luua endale sobiva ideoloogilise maastiku, mille osaks on ka kohanimed. Käesolev artikkel käsitleb ühte omanäolist kohanimetüüpi, mis levis kõikjal üle Nõukogude Liidu – selleks on majandinimed. Nõukogude põllumajandussüsteem põhines kolhoosidel ja sovhoosidel (kokku majandid). Neil kõigil oli oma nimi, mis paljudel juhtudel lähtus nõukogude ideoloogiast. Kui Nõukogude Liidus loodi üldiselt majandid 1930. aastate alguses, siis Eestis toimus suurem majandite sundloomine 1940. aastate lõpus. Pea täielikult eraomandil põhinev põllumajandussektor pidi lühikesel ajaga end kollektiviseerima ja Eestis tekkis ligi 3000 majandit, mis algselt põhinesid enamasti mõnel suurtalul või külal. Üsna pea selgus, et majandid osutusid liiga väikseks ja neid hakati liitma. Käesolev uurimus põhineb kolme perioodi majandinimede analüüsil. Andmebaas on koostatud 1950. aastate keskpaiga, 1960. aastate lõpu ja 1980. aastate keskpaiga kohta. Sellel perioodil majandite arv vähenes, samuti muutus kohanimede struktuur. Töös on loodud majandinimede klassifikatsioon ja nimemuutusi ajas on analüüsitud just selle põhjal.

Võtmesõnad: kolhoosid, sovhoosid, nõukogude põllumajandus, toponüümika, Eesti

Abstract. Place naming is part of national and local identity-making. Names of important territorial objects are often changed when state ideologies fundamentally change. This article analyses farm names and their naming process in Estonia during the Soviet occupation era after World War II. The focus here is both on names and naming processes: the principles and practices of farm names; their connections to ideologies; and curious international, national, and local features

and contradictions in them. Following World War II, Estonia became part of the Soviet Union. The ideological organisation of politics and the economy also included agriculture. Former privately owned small farms were collectivised into large units that were important locations in the everyday lives of people in rural Estonia. Thousands of kolkhozes (cooperative collective farms) and sovkhoses (state-owned big farms) needed names. The present research is based on the analysis of collective farms names from three periods. The database is compiled for the mid-1950s, late 1960s and mid-1980s. During this period, the number of collective farms decreased, and the structure of place names also changed. In the work, a classification of collective and state farm names has been created, and name changes over time have been analysed precisely on this basis.

Keywords: kolkhozes, sovkhoses, Soviet agriculture, toponymics, Estonia

Sissejuhatus

Kohanimi ehk toponüüm tähistab geograafilist objekti maapinnal ja liigendab maastikku. Kohanimede uurimine kuulub nimeteaduse ehk onomastika valdkonda, mis on üks keeleteaduse allharudest. Siiski on kohanimeuringutel alati tihedad sidemed ka geograafiaga, sest kohanimedid esitatakse sageli ruumilises võtmes kartograafiliselt (Rose-Redwood jt 2010). Omaette suur peatükk nimeuringutes on poliitgeograafiline suund, mis käsitleb võimu ja identiteedi ning kohanimede seoseid. Siinkohal on uurijatele alati hea uurimisobjekt kõiksugused siirdeühiskonnad ja autoritaarsete riikide kokkuvarisemised. Nii on näiteks angloameerika teaduskirjanduses ilmunud arvukalt artikleid kohanimede muutustest pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemisest (Bursa 1985; Horsman 2006; Gill 2005; Kaşikçi 2019; Saporov 2017). Toponüümikaalane teaduskirjandus on samas peamiselt keskendunud linnakeskonnaga seonduvale, jättes maapiirkonnad suuresti kõrvale. Linnakeskkond on toponüümide valitsevale võimule sobivaks muutmise osas prioriteetne (Light, Young 2014). Just tänavanimed on enimmuudetud ja -uuritud toponüümide liik.

Nõukogudeaegseid majandinimesid saab ühelt poolt vaadelda kui ettevõtettnimesid, mida sageli ei loeta kohanimede hulka. Samas oli nõukogude süsteemis majanditel väga suur haldusvõim ja nad muutusid omalaadseks kohanimevormiks, mis võis tähistada nii territooriumi kui ka majandikeskust. Riigi haldussüsteemis eksisteeris ka külanõukogu, samas oli see rahvastiku- ja haldustoimingute jaoks eelkõige statistiline üksus. Enamik Eesti maaelanikkonnast töötas majandites ning just majanditel oli ruraalse elukorralduse arendamisel ja kujundamisel tähtis roll. Artiklis vaatlemegi majandinimesid kogu nõukogude perioodi vältel. Majandinimede andmestik on koostatud 1950. aastate keskpaiga, 1960. aastate lõpu ja 1980. aastate keskpaiga kohta. Sellel perioodil majandite arv vähenes, samuti muutus nende struktuur. Artiklis vaatleme ka asjaolu, kas ligi pool sajandit kestnud majandinimed on jätnud omakorda jälje praegustele kohanimedele.

Taludest majanditeni

Põllumajanduslike reformidega, mis lähtusid eraomandi riigistamisest, tehti Eestis algust juba 1940. aastal. Eelkõige puudutas see endiste riigimõisate põhjal sovhooside moodustamist (Feest 2015: 445). Sovhooside nimed lähtusid toona erandidult kohanimedest. 1940. aastal moodustati nime poolest ka mitmeid (9) kolhoose (eelkõige Petserimaal ja Narva-tagusel alal), kuid nende majandusliku tegevuse osas on andmed puudulikud (Kasepalu 1974: 6). Pärast Teist maailmasõda 1947. aasta mais võttis Ülevenemaalise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee Eesti büroo vastu otsuse luua Leedu, Läti ja Eesti NSV-s kolhoosid (Sirendi 2007). Seda võib lugeda nõukoguliku põllumajandusreformi alguseks ja sügisel asutati Saaremaal ka esimene sõjajärgne kolhoos. Kiirema hoo sai kollektiviseerimine sisse pärast 1949. aasta märtsiküüditamist. 1949. aasta oktoobriks oli kolhoose juba 3000 ja nendega oli liitunud 78% taludest (Taagepera 1979: 264). Kõik need kolhoosid vajasid aga nimesid. Algne nimepanek oli sageli vägagi demokraatlik. Majandi asutamiskoosolekul esitati kaalumiseks mõned nimed ja siis valiti välja sobiv. Toonasest ajakirjandusest leiame mitmeid värvikaid kirjeldusi kolhoosi nime

saamisloost.¹ Teadaolevalt mingeid ettekirjutusi polnud, kuid ilmselt oleks maakonna/rajooni keskviim sekkunud, kui majandinimi oleks uuele korrale olnud sobimatu. Tõenäoliselt toimis terroritingimustes enesetsensuur ja millegi lubamatuga välja ei tulnud. Juba samal ja järgneval, 1950. aastal hakati majandeid ühendama, sest väiksusest tulenevalt ei olnud väikemajandid elujõulised. Seetõttu pole siinsesse analüüsi kaasatud kõige varasemaid ja lühiajalisemaid majandinimesid. Joonisel 1 on näiteks toodud kõik Saaremaa 157 majandinime, millest 1985. aastaks oli alles jäänud 14. Kogu Eesti peale jäi näiteks 1952. aastaks algsest umbes 3000 majandist alles 1000 (Sirendi 2007: 196).

Majandid jagunesid laias laastus kaheks: kolhoosideks ja sovhoosideks. Kolhoos oli Nõukogude Liidus põllumajanduslik majand, mis põhines kolhoosiliikmete tootmisvahendite ühisomandusel. Teine põllumajandusliku ühismajandi vorm, sovhoos, erines kolhoosist selle poolest, et kogu ettevõtte kuulus riigile. Kui kolhoosi puhul tekkis näiteks sissetulek toodangu müügist, siis sovhooside tööliselid olid riigipalgalised. 1950. aastal olid omandivormi järgi enamik majandeid kolhoosid, kuid järk-järgult hakati taotlema majanduslikult nõrkade kolhooside liitumist sovhoosidega. Sovhoosides oli kindel palk ja maksti riiklikke pensione. Samuti oli sovhoosides mõningane riigipoolne toetus tootmisbaasi rajamiseks. Sovhooside osakaalu suurenemine kujunes riikliku poliitika suunaks ja 1980. aastaks jagunes põllumajandusmaa suhteliselt võrdselt sovhooside ja kolhooside vahel. Kui arvuliselt oli 1949. aastal kolhoose 2898 ja sovhoose 115, siis 1976. aastaks olid vastavad numbrid 151 ja 163 (NE 1978: 131).

Kuigi üldine põllumajandusettevõtete lihtsustatud jaotus põhineb kolhoosidel ja sovhoosidel, siis tegelikkuses võis majandeid jagada

¹ „Missugust nime peaks uus kolhoos kandma? See küsimus tekitab koosolijate hulgas palju elevust. „Kalev...“ – „Sangar...“ – Tärkma...“ – „Lembitu...“ ja mitmed teised nimed olid koosolijate huulil. Enamikule aga meeldis „Lembitu“, sest Lembitu nimi on kõigile tuttav muistsete eestlaste vabadusvõitlusel.“ (Nõukogude Hiiumaa 26. märts 1949). „Peale põllumajandusliku artelli põhikirja läbiarutamist, väljatöötamist ja vastuvõtmist asuti kolhoosi nime valikule. Kuna Möisakülas talurahvas on töötanud koostöös ja kolhoosi astusid kõik kehvi- ja kesktalu-pojad, võeti üksmeeleselt kollektiivmajapidamise nimeks „Sõprus.““ (Selge 1948).

Joonis 1. 215 majandinime, mis olid kasutusel Saaremaal aastail 1947–1950 (Kasepalu 1985: 24).

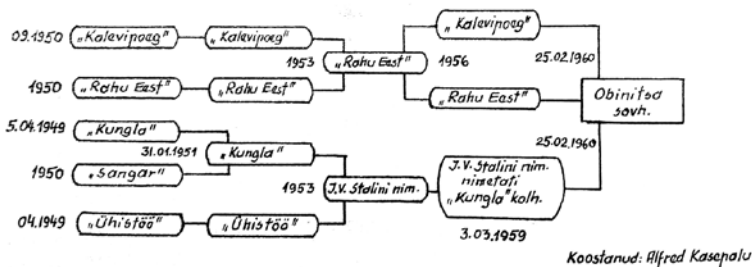
Fig. 1. 215 state and collective farm names used in Saaremaa in 1947–1950.

veel alluvuse ja spetsialiseerumise järgi. Nii jaotati näiteks 1972. aastal Eesti majandid järgnevalt: kolhoosid, kalurikolhoosid, põllumajandusvalitsuse sovhoosid, Aianduse Peavalitsuse sovhoosid, Eesti Linnukasvatuse Valitsuse sovhoosid, Eesti Maaviljeluse Instituudi majandid, Eesti Loomakasvatuse Instituudi majandid, Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppe-katsemajandid, liidulise alluvusega linnukasvatuse sovhoosid (Kasepalu 1974b: 10). Lisaks käis mitmete edukate sovhooside ette veel täiend *Näidis* (nt Tartu Näidissovhoos).

Andmed ja meetodika

Majandanimede andmestik koostati kolme perioodi kohta: 1950., 1960. ja 1980. aastad. Andmed pärinevad peamiselt ajastuomastelt kaardidelt. 1950. aastate kohta oli peamine allikas kaardiseeria „Eesti NSV skeem maakasutuse piiridega“ aastast 1957 (1 : 100 000). 1960. aastate andmestik pärineb kaardiseeriast „Eesti NSV skeem maakasutuse piiridega“ (1967; 1 : 200 000) ja 1980. aastate andmestik kaardiseeriast „Eesti NSV Põllumajandusettevõtted“ (1986; 1 : 300 000). Eesti NSV majandanimedega tegeles nõukogude perioodil majandusteadlane ja kodu-uurija Alfred Kasepalu (1927–2013). Temalt pärineb hulk majandanimede muutusi käsitlevaid käsikirjalisi töid, mida on samuti kasutatud nimemuutuste analüüsil (Kasepalu, Kasepalu 1972; Kasepalu 1987/1993; Kasepalu, Kasepalu 1982; Kasepalu 1974a). Kasepalu on esitanud paljude majandite nimemuutused ka graafiliselt (vt joonis 2). Tema tööd on siiski pigem kirjeldavad ja nimemuutusi jäädvustavad ning analüütiline aspekt neis puudub.

Majandanimede analüüsimiseks liigitati need viide rühma: isiku-, patriootiline, koha-, rahvusromantiline ja abstraktne nimi. Isikut lähtuvad majandanimed on ühelt poolt selgesti määratletavad. Samas esines nimesid, mis lähtusid isikunimest, kuid olid pigem loosunglikud:

Joon. 25. Obinitsa sovhoosi kujunamine

Joonis 2. Näide Obinitsa sovhoosi nime kujunemisest (Kasepalu 1977/1992: 114).

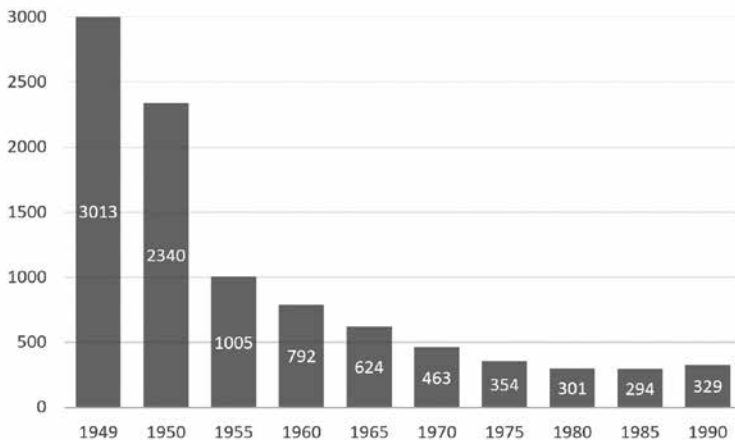
Fig. 2. The formation of the name of Obinitsa state farm.

Leninlik Tee, Lenini Võit. Seesugused nimed liigitati „patriootlikku“ kategooriasse. Üldiselt hõlmavad patriootliku nimega majandid kommunistliku alatooniga nimesid, mis kajastasid tihtipeale sõja võitu, kommunistlikku sümboolikat, sotsialistlikke loosungeid või viitasid millelegi ühisele või uuele. Näiteks: Kommunismi Tee, Viisnurk, Uus Elu jmt. Kohanimega seotud majanditest lähtub enamikul nimi majandi keskasulast. Sellesse gruppi kuuluvad ka sellised majandid, mille nimi viitab mõnele suuremale geograafilisele kohale (nt Põhjarannik). Omaette grupid moodustavad rahvusromantilise alatooniga majandinimed ja abstraktsed majandinimed. Viimaste alla liigitusid nimed, mida võis käsitleda üldmõistena ja need ei tarvitsenud olla otseselt seotud nõukoguliku mõttemaailmaga (nt Sõprus).

Tulemused ja arutelu

Majanditega tekkis täiesti uus kohanimekihistu, mis lähtus niisiis suuresti uuest ühiskonnakorraldusest. Omaette küsimus on, kuidas vaadelda Stalini-aegseid majandinimesid. Nende arv oli suur, aga nendest enamiku eluiga oli väga lühike. Airi Neve (2008) on käsitlenud just varaseid majandinimesid ja klassifitseerinud need järgnevalt: uus maailm, uus aeg (Uus Rõngu, Uus Võit, Uus Elu, Uus Ilm); kuldne, õitsev (Kuldne Kodu, Õitsev Nurm); tee ja liikumine (Tee Kommunismile, Tee Õnnele); teenäitaja, valgustaja (Leek, Säde, Koidu Kiir, Prožektor); kollektivism (Ühispere, Ühistöö, Vendlus); töö (Külvaja, Lõikaja, Töö); jõud, progress, võit (Tõusev Jõud, Tööjõud); revolutsiooni- ja sõjakangelased (Marx, Sommerling) ning Muinas-Eesti isikud (Taara, Vanemuine, Vesse). Kuna eelmainitud periood oli hetkeline ja paljuski juhuslik, siis põhjalikumalt seda kihistust käesolevas artiklis ei vaadelda. Samas tuleb tõdeda, et paljude majandinimede juured peituvad just majandinimede varases kihistuses.

Töös käsitletaval perioodil (1950. aastate keskpaik kuni 1980. aastate lõpp) vähenes majandite arv 1024-lt 313-ni (joonis 3). Suurem väheneimine toimus uurimisperioodi alguskümneleil. 1970. aastate lõpust kuni Nõukogude Liidu kokkuvarisemiseni oli majandite süsteem suhteliselt püsiv ning majand omandas selge haldusliku ja majandusliku üksuse tähenduse. Lisaks peab siinkohal arvestama asjaoluga,

Joonis 3. Majandite arv Eesti NSVs 1949–1990 (Sirendi 2007: 196).

Fig. 3. Number of state and collective farms in the Estonian SSR in 1949–1990.

et Eesti põllumajandus oli võrreldes muu Nõukogude Liiduga kõrgelt arenenud. Põllumajandussektor oli eelisarendatud ja 1980. aastatel võib majandites saavutatud elatustaset pidada keskmiselt paremaks kui linnades. Edukaid majandid toodi eeskujuks teistele, ajakirjanduses avaldati tabeleid eri hooajatööde arenemisest (nt viljakoristus, heina varumine). Seega olid majandid ja nende nimed igapäevaelus nähtavad. Veel võib lisada, et majandite autopark kandis majandi tähistust, suurendades visuaalselt majandinime tuntust, samuti olid kasutusel majandikeskuse suunavad viiad (Pae jt 2023).

Võrreldes omavahel 1957. ja 1967. aastat, võib näha, et suurim muutus toimus patriootlike ja kohanimepõhiste majanditega: viimaste osakaal tõusis 25-lt 35 protsendini, samal ajal vähenes patriootlike nimede arv 5 protsendi võrra. Märkimisväärne on ka kohanimepõhiste majandite hulga kasv absoluutarvudes vaatamata sellele, et kõigi majandite arv vähenes vaatlusalusel perioodil 153 ehk 15 protsendi võrra. Vähesel määral vähenes majandinimede hulgas ka rahvusromantiliste, abstraktsete ja isikunimede osakaal.

Tabel 1. Majandinimede kategooriad ja nendes toimunud muutused.
Table 1. The categories of state and collective farm names and their changes in time.

Kategooria	1957		1967		1987	
	Arv/ No.	%	Arv/ No.	%	Arv/ No.	%
Isikunimi / Person	179	17	129	15	28	9
Patriootlik / Patriotic	349	34	250	29	22	7
Kohanimi / Toponym	259	25	306	35	234	75
Rahvusromantiline / National romantic	90	9	77	9	12	4
Abstraktne / Abstract	147	14	110	13	17	5
Kokku:	1024	100	871	100	313	100

Kui võrrelda omavahel 1967. ja 1987. aastaid, siis kõige suurem muutus on toimunud kohanimede järgi nimetatud majanditega: nende osakaal on tõusnud 35-lt 75 protsendini. Absoluutarvudes on selliseid majandeid 1980. aastatel küll vähem kui 1967. aastal, kuid see on mõistetav, arvestades asjaolu, et kogu majandite hulk vähenes sel perioodil üle kahe korra. Vaadates ülejäänud majandinimetüüpide osa tervikus, võib näha, et kõigi nende osakaal on vähenenud. Enim vähenes 1967. ja 1980. aastate võrdluses patriootlike majandinimede osakaal – 29-lt 7 protsendini. Rahvusromantiliste, abstraktsete ja isikunimede kasutamine majandinimedes vähenes võrreldes 1967. aastaga vastavalt 5, 8 ja 6 protsenti.

Ka kogu vaadeldava perioodi lõikes 1957. aastast 1980. aastateni on suurim muutus toimunud kohanimedel põhinevate majandinimede osas: nende kasutamine tõusis 25-lt 75 protsendini. Patriootlike, rahvusromantiliste, abstraktsete ja isikunimede osakaal vähenes kogu perioodi jooksul. Erandina võib välja tuua rahvusromantilised majandinimed, mis moodustasid nii 1957–1960 kui ka 1967. aastal tervikust 9 protsenti, kuid absoluutarvudes toimus sel perioodil siiski langus: 90-lt 77-ni. Enim vähenes patriootlike nimede osa: 34-lt 7 protsendini. Rahvusromantiliste, abstraktsete ja isikunimede kasutuse harvenemine jäi 5–9 protsendi piiridesse (vt tabel 1).

Üldine suundumus majandinimede muutumises vaadeldaval perioodil oligi kohanimedel põhinevate nimede osakaalu oluline suurenemine, kusjuures tähelepanuväärseim kasv tuli just patriootlike nimede arvelt. Kindlalt võib aga väita, et majandinimede varamu on vaadeldaval perioodil muutunud oluliselt vähem poliitiliselt laetuks nii patriootlike kui ka kommunistliku taustaga isikunimede osakaalu vähenemise tõttu.

Isikunimede esinemine majandinimedes

Eraldi tähelepanu pälvidavad majandinimede hulgas isikutele pühendatud nimed (David 2011). Loomulikult oli üks populaarsemaid Vladimir Lenini isikust lähtuv majandinimi. Aastail 1953–1955 oli Eesti NSV-s 25 Lenini ja lisaks 7 Leninliku Tee nimelist majandit (lisaks veel Leninlik Tahe ja Leninlik Võit). 1981. aastaks oli neist järgi jäänud 10. Enamik Lenini-nimelisi majandeid on nime saanud paljude väiksemate üksuste liitumisel, kus algselt väikemajandile kuulunud nimi *Lenin* on liitmistel järjest püsima jäänud. Ilmselt polnud liitumiste puhul sobiv Lenini nime kõrvale jätta. Mitme majandi puhul oli nime tekkel oluline roll Lenini sünniaastapäeval. 1960. aastal, Lenini 90. sünniaastapäeval pälvisid selle nime kaks majandit (Allvee 1980). 1980. aastal Lenin 110. sünnipäeval muudeti Võrumaal Eesti rahvusromantiline majandinimi Linda Leniniks (Kasepalu 1981).

Üks enimkasutatud nimesid majandite algperioodil lähtus ka Jossif Stalinist. Mitmed majandid said selle nime juba tema eluajal. Teatavat populaarsust tõstis kindlasti ka Stalini surm 1953. aastal. Nii liituvad Ühistöö ja Kungla kolhoos mõned nädalad pärast Stalini surma ja uueks majandinimeks võetakse üksmeelselt lahkunud riigijuhi nimi (Oskin 1953). Teatavasti kadus Stalini isikukultus pärast tema surma kiiresti (Jones 2013). Samuti kadusid ajapikku Stalini-nimelised majandinimed.

Isikunimede panekul sai lähtuda lokaalsest ja üleliidulisest printsiibist. Lisaks Lenini- ja Stalini-nimelistele majanditele olid kasutusel veel mitmed teised nõukogude riigi juhtimisega seonduvad nimed. Näiteks 1950. aastate lõpus oli Eesti enimkasutatud isikupõhine

majandinimi Mihhail Kalinini järgi. Kalinin oli NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees aastatel 1919–1946. Kalinin oli Eestis populaarne seetõttu, et enne revolutsiooni töötas ta Tallinnas töolisena ja tema naine oli eestlane. Nõukogude perioodil kandis üks Tallinna linnarajoonidest Kalinini nime ja ka tänavanimena oli ta mitmes Eesti linnas kasutusel. Enimtuntuimana on tema nimi jäädvustatud aga linnananimena Kaliningrad Köningsbergi asemel (nimetati 1946. aastal vahetult pärast surma, Kalininil selle linnaga sidemed puudusid). NSV Liidu riigijuhtidest leidsid peale poliitiliste liidrite märkimist ka sõjalised juhid (nt Andrei Ždanov; Klimenti Vorošilov). Militaarvaldkonnast lisandusid mitmete ajalooliste sõjakangelaste nimed (Aleksandr Suvorov, Vassili Tšapajev) ja ka mitu Teise maailmasõja sõdurit, kellest tehti kangelased, et neid kasutada propagandas (Aleksandr Matrossov, Jakov Ljahhov). Mitmed majandid said nime kodukandis elanud sobiva ajalooga isiku järgi. Selleks võis olla mõni Nõukogude armees võitleja või ka kohapealne parteiaktivist, kelle olid tapnud kohalikud metsavennad. Lisaks moodustavad omaette grupi Eesti kommunistide nimelised majandinimed. Viimati mainitud isikud olid enamasti 1920. aastatel Eesti Vabariigi vastase tegevuse pärast surma mõistetud. Nõukogude võimu saabumisega muutusid nad märtriteks ja nende nimedega oli sobiv tähistada majandeid. Neist tuntuim oli Arnold Sommerlingi järgi nimetatud majand Tallinna külje all. See on üks väheseid näiteid, kus majandi keskasula nimi muutus ka ametlikult isikunimeliseks.²

Kui üldiselt uusi isikunimelisi majandeid 1960. aastatest enam ei loodud, siis siingi oli üks erand, kus nimi pandi elusoleva isiku järgi. Nii hakkas 1961. aastal mõned päevad pärast Juri Gagarini kosmosekäiku tema nime kandma kohanimest lähtuv Viiratsi sovhoos. Gagarini kosmosekäik oli kahtlemata tehnika ja teaduse saavutus, kuid veelgi enam oli see ideoloogiline võit külma sõja tingimustes (Rockwell 2006). Mitmel juhul pöörduiti majandinime osas ka teadlaste, eelkõige põllumajanduseteadlaste poole. Nõukogude süsteemis

² Osa Jüri alevikust (Lehmja mõis) oli Sommerlingi sovhoosi keskuseks ja kandis seda nime ka ametlikult.

Tabel 2. Isikunimelised majandid ja erinevate nimede esinemissagedus.
Table 2. Personal names in the names of state and collective farms.

Nimi / Name	Isiku taust / Background	Eluaastad Years	1957		1967		1987	
			Arv/ No.	%	Arv/ No.	%	Arv/ No.	%
M. I. Kalinin	riik NSVL	1875–1946	20	11	15	12	-	-
V. I. Lenin	riik NSVL	1870–1924	19	11	17	13	8	29
S. M. Kirov	riik NSVL	1886–1934	16	9	13	10	4	14
J. V. Stalin	riik NSVL	1878–1953	16	9	5	4	-	-
V. Kingissepp	revol Eesti	1888–1922	16	9	15	12	2	7
L. Koidula	rahvuslik	1843–1886	12	7	9	7	1	4
I. V. Mišurin	teadlane, NSVL	1855–1935	11	6	8	6	1	4
K. Marx	revol maailm	1818–1883	6	3	4	3	-	-
A. A. Ždanov	sõjandus, II MS	1896–1948	6	3	4	3	-	-
M. M. Gorki	kirjanik, NSVL	1868–1936	5	3	6	5	-	-
V. M. Molotov	riik NSVL	1890–1986	5	3	-	-	-	-
V. R. Viljams	teadlane	1886–1944	5	3	4	3	-	-
J. Lauristin	revol. Eesti	1899–1941	4	2	3	2	1	4
E. Vilde	kirjanik, Eesti	1865–1933	3	2	2	2	2	7
C. R. Jakobson	rahvuslik	1841–1882	3	2	1	1	-	-
K. J. Vorošilov	riik NSVL	1881–1969	3	2	1	1	-	-
A. H. Tammsaare	kirjanik, Eesti	1878–1940	2	1	2	2	1	4
A. V. Suvorov	sõjandus, ajalooline	1730–1800	2	1	1	1	-	-
A. Matrossov	sõjandus, II MS	1924–1943	2	1	-	-	-	-
T. D. Lössenko	teadlane, NSVL	1898–1976	2	1	-	-	-	-
M. Härma	rahvuslik	1864–1941	1	1	1	1	1	4
F. R. Kreutzwald	rahvuslik	1803–1882	1	1	2	2	-	-
C. R. Darwin	teadlane	1809–1882	1	1	1	1	-	-
A. S. Puškin	kirjanik, vene	1799–1837	1	1	1	1	-	-
F. E. Dzeržinski	riik NSVL	1877–1926	1	1	1	1	-	-
J. Tomp	revol Eesti	1894–1924	1	1	1	1	-	-

Majandinimed Eesti NSV-s

P. S. Nahhimov	sõjandus, ajalooline	1802–1855	1	1	1	1	-	-
A. Sommerling	revol Eesti	1898–1924	1	1	1	1	1	4
V. I. Tšapajev	sõjandus, ajalooline	1887–1919	1	1	1	1	-	-
G. M. Malenkov	riik NSVL	1902–1988	1	1	-	-	-	-
H. Heidemann	revol Eesti	1896–1925	1	1	1	1	-	-
M. Lillevere	ENSV: kommunist	1903–1949	1	1	1	1	1	4
K. Umal	ENSV: kommunist	1893–1941	1	1	-	-	-	-
V. Sassi	ENSV: kommunist	1899–1941	1	1	1	1	-	-
J. J. Ljahhov	sõjandus, II MS	1922–1944	1	1	1	1	1	4
J. Vares	riik ENSV	1890–1946	1	1	1	1	-	-
M. Sibul	ENSV: kommunist	?–1947	1	1	1	1	-	-
H. Vall	ENSV: kommunist	1930–1950	1	1	-	-	-	-
J. M. Sverdlov	riik NSVL	1885–1919	1	1	1	1	1	4
R. Pälson	revol Eesti	1900–1924	1	1	1	1	1	4
J. Gagarin	kosmonaut	1934–1968	-	-	1	1	1	4
L. Pärn	sõjandus	1903–1974	-	-	-	-	1	4
			178	129	28			

oli tähtsaim põllumajandusteadlane Ivan Mitšurin ja temanimelisi majandeid olid mitmeid.

Kuigi üldjoontes valitsesid isikunimeliste majandinimede hulgas nõukogude võimuga seotud nimed, siis siiski olid lubatud veel mitmed eesti rahvuse kujunemisajast pärinevad isikunimed (Friedrich Reinhold Kreutzwald, Carl Robert Jakobson). Siinkohal on huvitav märkida, et populaarseim eestlase nimega majandinimi oli Lydia Koidula nimeline (12 majandit 1950. aastate lõpus). Samas tema isa, Johann Voldemar Jannseni nimi nõukogudeaegses nimevarmus puudus. Kuna Jannsen oli eesti rahvusliku liikumise tegelasena teinud koostööd sakslastega, oli ta põlu all ja tema tegevuse akadeemiline uurimine seisnes pigem

tema kritiseerimises. Soosikuseisuses olid aga need isikud, kes olid koostööd teinud tsaarivõimuga ja näinud eestlaste tulevikku just Vene impeeriumi rüpes. Ka kirjanike osas olid mitmed nii-öelda lemmikautorid, kelle järgi võis majandeid nimetada. Nii oli vene nõukogude kirjanikest populaarne Maksim Gorki, Eesti kirjanikest aga näiteks Eduard Vilde ja ka Anton Hansen Tammsaare.

Kokkuvõtvalt langes isikunimeliste majandite arv kogu vaatlusaluse perioodi lõikes. Siiski on tähelepanuväärne see, et isikunimede osas olid pigem püsivamad kohalikku päritolu nimed ja rahvusvaheliselt tuntud kommunistide nimesid jäi kas vähemaks või kadusid need sootuks. Näiteks aastatel 1957–1960 enim kasutatud nimi, Kalinin, oli 1980. aastateks majandinimede hulgast täiesti kadunud.

Majandinimede toponüümika tänapäeva Eesti kohanimedes

Kui nõukogude võim hakkas kokku varisema, alustasid paljud linnad kohanimede muutmisega. Enim muudeti tänavanimed, mille puhul üldjuhul pöörduti tagasi selle nime juurde, mida tänav olid kandnud enne Teist maailmasõda. Nimede muutmise soov ilmnis ka politiseeritud majandinimedes. Siinkohal oli aga olukord teistsugune ja pöördumine ajaloolise nime poole polnud võimalik, sest neid polnud. 1990. aastate alguses asuti Eesti erastamisele ja toimus maareform. Üldiselt majandid lagunesid ja nii kadus vajadus nimesid muuta. Suur osa põllumaast liikus ka talude eraomandisse. Suure erinevusega nõukogude perioodist kadus uutel põllumajandusettevõtetel roll maaelu halduslikus korralduses. Selle võtsid üle vallavalitsused. Siiski jõuti nimesid muuta enne nõukoguliku põllumajandussüsteemi kokkuvarysemist. Näiteks nimetati Paide rajoonis kolhoos nimega Majak ümber Järva kolhoosiks, Põlva rajoonis V. Sassi sovhoos Krootuse kolhoosiks ja Pärnu rajooni Bolševiku kolhoos Jõõpre kolhoosiks (Kasepalu 1987/1993). Majandinimede ja üldse maa-asustuse toponüümika korrastamise idee jõudis ka ajalehe Sirp veergudele (Tiits 1988). Nii oli toonasest 160 Eesti kolhoosi nimest vaid 66-l kohaseos ja viidati võimalusele, et võib tekkida absurdne olukord, kus majandite tulemusi

omavahel võrreldes tuleb näiteks kirjutada: „Sigade nuumamise sotsi-
võistluses edestas Kalevipoeg Bolševikku!“³

Omaette teema on kunagiste majandinimede säilivus praegusel
kohanimemaastikul. Selleks võrdlesime Eesti kohanimeandmebaasi
endiste majandimedega. Leidsime, et kokku on Eestis kümme-
kond bussipeatuse nime, mida saab seostada kunagise majandinimega. Pea
erandidult on need rahvusromantist laadi (Kungla, Kalevipoeg, Hiie)
ja Nõukogude võimu perioodiga on neid esmapilgul raske seostada.

Omalaadse näitena võib tuua veel Viljandimaal Soe⁴ külas asuva
Vambola majandinime loo. Nõukogudeaegse Vambola majandi juht
tegi 2008. aastal ettepaneku nimetada Soe küla Vambolaks, sest Soe-
nimelisi külasid on Eestis mitmeid (Kukk 2008). Nimemuutusele oli
palju vastalisi, kuna see oleks meenutanud majandite perioodi. Samas
on Vambola isikunimi, mille mõtles välja kirjanik Andres Saal rahvus-
romantilise teose peakangelasele (raamatu esmatrükk ilmus 1889).
Kuna teos käsitles muistset vabadusvõitlust 13. sajandi alguses, mis
ideoloogiliselt sobis nõukogude perioodile (võitlus sakslaste vastu),
siis muinasaegsete nimede, näiteks Lembitu kasutamine oli nõuko-
gude perioodil soositud. Kuigi külanime muutmine ei saanud teoks,
siis majandiaegu meenutavad Soe külas asuv bussipeatus, lasteaed ja
põllumajandusettevõte, mis kõik kannavad Vambola nime.

Siiski on meil olemas üks ametlik küla nimi, mis tõenäoliselt
pärineb majandinimest. Selleks on Võru vallas⁵ asuv Kündja küla.
Sealse asustusüksuse algnimi Kündä oli sarnane praegusele küla-
nimele (Saar 2016, 291). Ilmselt ajendas nime sarnasus moodustama
just seesugust majandinime ja hiljem kinnistus see ametlikku statis-
tikasse. Omalaadse näitena on Eesti toponüümikas säilinud ka vähe-
malt üks kommunistist isiku nimel põhinenud majandinimi. Põlt-
samaa külanõukogus asus nõukogude perioodi lõpuni M. Lillevere
kolhoos, mis oli oma nime saanud 1949. aastal Nõukogude aktivisti
Martin Lillevere järgi, kelle tapsid metsavennad. Praeguseni kannab

³ Mõlemad majandid asusid Pärnumaal üksteise naabruses. Bolševiku kolhoosi
keskus asus Jõõpres ja Kalevipoja kolhoosi keskus Ahastes (1980. aastate lõpu
majandinimede seisu vt Pae 2022: 122–123).

⁴ Soe küla on veel Tõrva ja Võru vallas.

⁵ 1950. aastail Vastseliina rajoonis

Lillevere nime üks Põltsamaa linna piirkond. Nimi on aktiivses kasutuses, samas nime päritolu peale enam eriti ei mõelda. See on tingitud ka asjaolust, et Põltsamaa ümbruses on *-vere* lõpuliselt topoonüme palju.

Kokkuvõte

Kohanimed on tähtsal kohal nii meie igapäevaelus kui ka võimu ja identiteedi kujundamisel. Kui ajalooliselt on Eesti maa-asustuses tähtsal kohal olnud talu- ja mõisanimed, siis nõukogude võimuga kaasnes põllumajanduslikus elukorralduses uus nähtus – majandid (kolhoosid ja sohvoosid). Kollektiviseerimise algaastail vajas nime umbes 3000 majandit ja nende panekul lähtuti väga erinevatest printsiipidest. Üheltpoolt tekkis suundumus, mis lähtus uuest võimust, toonitades selle kohalolu kas loosungiliste, patriootlike või ka sobivate isikunimedega. Samas tekkis arvukalt eestimeelseid nimesid, mis lähtusid näiteks muinasajast (võitlus sakslaste vastu) või ka isikutest, kelle tegevus oli piisavalt uuele korrale sobiv. Teatud osa majandinimedest lähtus aga kohanimedest. Just viimane oli nimetüüp, mis läbis nõukogude perioodil suurima muutuse. Kui 1950. aastate lõpus oli kohanimedest lähtuvaid majandinimesid vaid veerand kogu majandinimedest, siis 1980. aastate lõpuks oli nende osakaal tõusnud kolmveerandini. Eelkõige olid 1980. aastateks vähenenud patriootlikud nõukogude korda kajastavad majandinimed.

Omaette huvitav majandinimede tüüp oli isikunimedest lähtuv. Enimlevinud oli loomulikult V. I. Lenin, kellenimelisi majandeid oli enamikes rajoonides. Samas oli ka isikuid, kelle nime kandvaid majandeid oli palju vaid kollektiviseerimise algaastail (Stalin, Kalinin). Lisaks nõukogulikule nimevaramule oli soositud ka teatud eestlaste nimevaramu. Nii näiteks oli populaarne majandinimi L. Koidulast lähtuv. Samas tema isa J. V. Jannsen nimi polnud nõukogude võimule sobiv. Koidula koos M. Härmaga olid ka ainsad naised, kelle järgi nimetati mõni majand.

Uurimusest selgus ka, et ligi pool sajandit kestnud majandinimede süsteem pole jättnud meie praegusele kohanimekihistusele erilist jälge. Vaid kümnekond rahvusromantilise nimega bussipeatuse nime

pärinevad omaaegsetelt väikemajanditelt. Lisaks veel Kündja külanimi Võrumaalt ja Põltsamaa Lillevere linnaosa nimi. Kindlasti kasutatakse kunagisi majandinimesid suulises kõnepruugis rohkemgi, kuid aeg teeb oma töö ja nõukogudeaegne eksperiment nii põllumajanduslikus kui ka onomastilises võtmes on muutumas ajalooliseks kurioosumiks.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad:

Kasepalu, A. 1977/1992. Võru maakonna (rajooni) sovhoosid ja kolhoosid aastail 1944–1992 ning nendega toimunud muutused. Tallinn: TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogu.

Kasepalu, A. 1987/1993. Eestimaa kolhoosid ja sovhoosid ning nendega toimunud muutused aastail 1973–1992. Tallinn: TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogu.

Kasepalu, A. 1974a. Eesti NSV sovhooside (1944–1950) ja kolhooside (1947–1950) nimed. Tallinn: TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogu.

Kasepalu, A., Kasepalu, V. 1972. Eesti NSV kolhoosid ja sovhoosid ning nendega toimunud muudatused aastail 1950–1972. Tallinn: TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogu.

Kasepalu, A., Kasepalu, V. 1982. Eesti NSV kolhoosid ja sovhoosid ning nendega toimunud muudatused aastail 1973–1982. Tallinn: TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika kogu.

Kirjandus:

Allvee, Ü. 1980. Kui kolhoosile anti Lenini nimi. – Ühistöö, 47, 3.

Bursa, G. R. F. 1985. Political Changes of Names of Soviet Towns. – The Slavonic and East European Review, 2, 161–193.

David, J. 2011. Commemorative Place Names – Their Specificity and Problems. – Names, 4, 214–218.

Feest, D. 2015. Põllumajanduslik tootmine talupoegadeta: sovhooside ideaalpilt ja tegelikkus 1940. aastate Eestis. – Ajalooline Ajakiri, 4, 441–458.

- Gill, G. 2005.** Changing Symbols: The Renovation of Moscow Place Names. – *The Russian Review*, 3, 480–503.
- Horsman, S. 2006.** The politics of toponyms in the Pamir mountains. – *Area*, 3, 279–291.
- Jones, P. 2013.** *Myth, Memory, Trauma: Rethinking the Stalinist Past in the Soviet Union, 1953–70.* London.
- Kasepalu, A. 1974b.** Sotsialistlike põllumajandusettevõtete kujunemisest ja maafondi kasutamisest vabariigis. – *Põllumajandusökonoomika küsimusi*, VIII. Tallinn, 5–32.
- Kasepalu, A. 1981.** Majandid, mis kannavad Lenini nime. – *Ühistöö*, 47, 1.
- Kasepalu, A. 1985.** Jooni põllumajanduse arengust. – Kingisepa rajoonis. Toim Tarmisto, V. Tallinn, 19–27.
- Kaşıklı, M. V. 2019.** The Soviet and the Post-Soviet: Street Names and National Discourse in Almaty. *Economics. – Europe-Asia Studies*, 1, 1–22.
- Kukk, J. E. 2008.** Külarahvas valib kahe nime vahel. – *Sakala*, nr 191, 3.
- Light, D., Young, C. 2014.** Habit, Memory, and the Persistence of Socialist-Era Street Names in Postsocialist Bucharest, Romania. – *Annals of the Association of American Geographers*, 3, 668–685.
- NE 1978 = Põllumajandus.** – *Nõukogude Eesti – entsüklopeediline teatmeteos*. Tallinn, 130–138.
- Neve, A. 2008.** Eesti Stalini-aegsed kolhoosinimed – ideoloogilised konstruktid. – *Nimetamise strateegiatest eesti kultuuris*. Toim Pärli, Ü., Lepik, E. Tartu, 108–124.
- Oskin, K. 1953.** Kolhoosile suure juhi – Stalini – nimi. – *Kolhoosi küla*, nr 37, 1.
- Pae, T. (koost). 2022.** *Viguriga kaardid – Eesti kujutatuna kaardidel*. Tallinn.
- Pae, T., Rimmelg, A., Jauhiainen, J. S. 2023.** Names and naming of collective farms in Soviet Estonia. – *Place Naming, Identities and Geography. Critical Perspectives in a Globalizing and Standardizing World*. Ed by O'Reilly, G. Cham, 491–508.

- Rockwell, T. 2006.** The Molding of the Rising Generation: Soviet Propaganda and the Hero Myth of Iurii Gagarin.– Past Imperfect, 12, 1–34.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., Azaryahu, M. 2010.** Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. – Progress in Human Geography, 4, 453–470.
- Saar, E. 2016.** Kündja. – Eesti kohanimeraamat. Toim Päll, P., Kallasmaa, M. Tallinn.
- Saparov, A. 2017.** Contested spaces: the use of place-names and symbolic landscape in the politics of identity and legitimacy in Azerbaijan. – Central Asian Survey, 4, 534–554.
- Selge, A. 1948.** Uusi kolhoose Tartumaal. – Edasi, nr 168, 3.
- Sirendi, A. 2007.** Põllumajandusettevõtted. – Eesti põllumajandus XX sajandil: II kd, I osa. Inimene ja ühiskond. Toim Sirendi, A. Tallinn, 182–208.
- Taagepera, R. 1979.** Soviet Collectivization of Estonian Agriculture: The Taxation Phase. – Journal of Baltic Studies, 3, 263–282.
- Tiits, M. 1988.** Nimekorrastus päevakorral. – Sirp, nr 19, 12.

COLLECTIVE AND STATE FARM NAMES IN THE ESTONIAN SSR

Summary

This paper discusses the names and naming of collective and state farms in Estonia during the Soviet occupation era. During the Soviet period, private farms were collectivised into large sovkhoses (state-owned farms) and kolkhozes (cooperative collective farms). There were 3,000 of these farms by the end of the 1940s (figures 1 and 3), although this number decreased to slightly over 300 by the end of Soviet rule due to the necessity of merging the farms to form larger units. Thousands of names had to be invented for these collective farms. These big farms were more than functional agricultural units – they were important and meaningful places for people in rural Soviet Estonia and beyond.

Place naming is part of identity making locally, nationally and beyond. Collective and state farms in Estonia were agricultural organisations that followed the Soviet regulations on agricultural production for the Soviet Union's purposes. Nonetheless, these farms were significant in terms of defining and designing rural people's everyday lives. Regarding this, the farms were more important than the territorial administrative units in which they were located. The farms had proper names, symbols and possessed substantial infrastructure beyond agricultural matters.

In the early period of the Soviet regime in Estonia, the Soviet patriotic names referring to the new communist rule were the most common for the collective farms (tables 1 and 2). The most frequently used names of farms based on person names related to Lenin, Stalin and Kalinin. Place naming was often initiated as a bottom-up process by individuals in the collective farm. However, the names needed to resonate with upper-level political ideology. Over the years, the names referring to the political regime and individuals diminished substantially and the names taken from the nearby environment, usually from the largest settlement, became the most common (fig. 2;

table 2). In the 1980s, three out of four collective farms used names derived from nearby settlements or the environment. Names of territorial objects are often changed when state ideologies fundamentally change. During the Soviet era, all names of collective farms in Estonia needed to be suitable for the prevailing political ideology. However, names of Estonian writers and artists were used, as were Estonian names from national epic poems that could be interpreted in many ways, such as those from the epic Kalevipoeg. Authoritarian control often overlooked these potential double meanings. When the Soviet regime ended, the once collectivised farms were dismantled as the land was privatised and given back to the former owners. The names that were present for a couple of generations disappeared from maps and the local environment. Today, some physical ruins of collective farms remain in Estonia, but almost all names related to them have disappeared. However, there are a few exceptions, as with the names of bus stops near former collective farms.